

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано до захисту

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади соціологічного аналізу індивідуалізації	7
1.1 Концептуальні засади дослідження індивідуалізації в класичній та сучасній соціології.....	7
1.2 Ідентифікація соціальних та індивідуальних наслідків індивідуалізації	15
Розділ 2. Соціологічний аналіз самотності: концептуальні особливості та емпіричні індикатори	21
2.1 Дослідження самотності: специфіка підходів та визначення основних понять	21
2.2 Теоретична та емпірична інтерпретація поняття соціальна самотність.	28
2.3 Індивідуалізація як чинник соціальної самотності.....	32
2.4 Дослідження соціальної самотності: ідентифікація показників	37
Розділ 3. Емпіричне дослідження соціальної самотності в індивідуалізованому суспільстві	42
Висновки	55
Список використаних джерел.....	58

Вступ

Індивідуалізація та самотність є одними із основних характеристик сучасного суспільства. Також вони є тими тенденціями, які визначають розвиток соціального світу.

Індивідуалізація – це деякою мірою орієнтир постіндустріального суспільства, це те, до чого прагнуть та куди прямують суспільства різних держав.

Індивідуалізація дуже характерна для постіндустріального суспільства, тому вона викликає підвищений інтерес в науковій сфері, зокрема соціології, і саме зараз дослідження цього явища, цього процесу є як ніколи раніше важливими.

Індивідуалізацію вивчали багато теоретиків різних соціальних наук: К. Маркс, М. Вебер, Ф. Тьоніс, П. Бергер, Е. Гіденс, Г. Зімел, А. Турен, Ж. Бодрійяр, Н. Еліас, Дж. Г. Мід, Е. Фром, У. Бек, , З. Бауман, Г. Блумер, , Г. Гарфінкель, І. Гофман, А. Щюц, Т. Лукман, і т.д.

Вивчення феномену індивідуалізації, особливо її наслідків стало більш важливим в період трансформації індустріального суспільства в сучасне. Ця трансформація, цей перехід сприяли тому, що наслідки індивідуалізації, її вплив проникли в майже усі сфери суспільного життя. Проникли на двох рівнях одразу: на суспільному та на індивідуальному.

На суспільному рівні індивідуалізація вплинула на усі сфери життєдіяльності населення, економічну, соціальну, політичну і т.д.

І не такий помітний, але навіть більш важливий, прояв індивідуалізації на індивідуальному рівні кожного члена суспільства. Загострюю увагу, саме кожного члена суспільства, оскільки саме цей факт і робить дослідження цієї сторони наслідків індивідуалізації важливими для соціології. На індивідуальному рівні індивідуалізація проявляється загалом через кризу міжособистісних відносин, але й також через таке поняття як соціальна самотність.

І головна тема, якій присвячена дана робота – соціальна самотність як наслідок індивідуалізації в сучасному суспільстві. Тобто, ми досліджуємо один із наслідків індивідуалізації – соціальну самотність.

Трансформація індустріального суспільства в сучасне супроводжувалася глибокими соціально-економічними перетвореннями, різкою зміною усталених психологічних стереотипів і ціннісних орієнтацій особистості, а це в свою чергу призвело до різних негативних наслідків, одним з яких є соціальна самотність. Проблема соціальної самотності особливо гостро постає в переломні періоди історії суспільства, що обумовлено метаморфозою соціальної структури. На сьогодні тема самотності залишається актуальною для багатьох суспільств.

На сьогодні самотність є однією з найважливіших суспільних проблем. Навіть в уряді Великої Британії з'явився новий міністр – міністр з проблем самотності, що свідчить про те, наскільки ця проблема є актуальною. [33]

Щодо теоретичної бази індикаторів соціальної самотності, то тут їх вкрай бракує, тобто, є окремі дослідження індивідуалізації, її проявів, наслідків, проблем, які спіткають суспільство протягом цього процесу. Окремо є дослідження самотності, різних її видів, психологічних проблем, які сприяють поширенню проблеми самотності в суспільстві і т.д. Проте недостатньо досліджень, які б допомогли ідентифікувати індикатори соціальної самотності, яка викликана індивідуалізацією, тобто більш соціологічне вивчення самотності, причини якої далеко не завжди психологічні.

Отже, з наукової точки зору дослідження соціальної самотності як наслідку індивідуалізації є актуальним з наступних причин: на сьогодні відсутні детальні розробки науково-методологічних основ соціальної самотності; соціальна самотність недостатньо досліджена як процес, що має амбівалентний характер, що впливає на соціум в цілому, в тому числі як можливість доступу до механізмів інтеграції; відсутні конкретні індикатори,

що змогли б виявити соціальну самотність та відрізнити, виокремити її серед психологічних індивідуальних станів та проблем.

Об'єкт: дослідження індивідуалізації та самотності в сучасній соціогуманітаристиці

Предмет: взаємозв'язки індивідуалізації та самотності в сучасному суспільстві

Мета: охарактеризувати особливості та основні прояви взаємозв'язку індивідуалізації та самотності в сучасному суспільстві

Завдання:

- Охарактеризувати сутність та соціологічний зміст поняття індивідуалізації;
- Визначити соціальні та індивідуальні наслідки індивідуалізації;
- Охарактеризувати сутність та соціологічний зміст поняття соціальної самотності;
- Визначити основні напрями дослідження явища самотності;
- Визначити емпіричні індикатори соціальної самотності;
- Дослідити взаємозв'язок соціальної самотності та індивідуалізації;
- Охарактеризувати особливості взаємозв'язку між індивідуалізацією та самотністю

Ключові слова: індивідуалізація, самотність, соціальна самотність

Ключевые слова: индивидуализация, одиночество, социальное одиночество

Key words: individualization, loneliness, social loneliness

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади соціологічного аналізу індивідуалізації

1.1 Концептуальні засади дослідження індивідуалізації в класичній та сучасній соціології

Виникнення та розвиток процесу індивідуалізації починається в епоху Просвітництва. На це вплинули зміни фундаментальних основ суспільства, які були породжені процесами секуляризації, раціоналізації та становлення капіталізму. Філософія Нового часу та епохи Просвітництва пронизана ідеями про свободу, незалежність та суб'єктність, проголошеними та осмисленими в працях таких авторів, як А. Сміт, Ж.-Ж. Руссо, Р. Декарт, Дж. Локк, тощо.

Новими суспільними ідеалами стають віра в людину, в її свободу, в безмежні можливості людського розуму та науки, яка зможе надати людині світову владу. Ця зміна цінностей в суспільстві призвела до появи нового типу особистості – індивіда, що усвідомлює себе як автономну незалежну одиницю. І цей новий тип людини все більше прагнув незалежності від соціальної групи і все менше прагнув соціальної інтеграції.

На цьому етапі відбулося визволення індивіда з-під станово-обмеженої влади соціальної групи - становлення процесу самопізнання та самовизначення людини. Проте влада феодално-станового порядку не дозволяла індивіду одразу вийти за межі своєї соціальної групи та віднайти себе. Цей процес відокремлення зайняв декілька століть та пройшов у декілька етапів.

Багато теорій індивідуалізації мають спільний характер, що дозволяє виділити загальні риси, які притаманні багатьом з них. Одна з таких рис полягає в тому, що індивідуалізація завжди йде пліч о пліч із поширенням та посиленням автоматизації, із суб'єктивністю, рефлексивністю, ризиками та ізоляцією. Іншою рисою є протистояння між індивідуалізмом і холізмом, між старим та новим порядком.

Поняття «індивідуалізація» відіграє центральну роль як в класичній, так і в сучасній соціології. Не можна не згадати таких авторів класичних праць, у яких розглядалася індивідуалізація: А. де. Токвіль, Е. Дюркгайм, Р. Мертон, М. Вебер, Ф. Тьоніс, Г. Зімелі і т.д. Теорії індивідуалізації були сформульовані в тій соціальній реальності, коли найбільш яскраво відчувалася зміна цінностей, загальних орієнтирів в суспільстві. Для класичної соціології індивідуалізація була перш за все пов'язана зі зміною кута зору на дослідження суспільства.

Дослідження індивідуалізму займає важливе місце в соціологічній теорії засновника французької соціологічної школи Еміля Дюркгейма. Вчений занепокоєний можливими “дрейфами”, породженими “надлишком” індивідуалізму, який ілюструє перехід від механічної солідарності до органічної. [4, 176]

Щодо теорії Г. Зімеля, то на ній маємо зупинитися, оскільки саме він серед класиків найбільш детально розробив поняття індивідуалізації.

Г. Зімелі розрізняє поняття індивідуалізації в соціологічному та філософському розумінні. У першому випадку він говорить про “кількісну індивідуалізацію”, що виникла в результаті соціальної диференціації. Відбувається розширення соціальних зв'язків завдяки збільшенню кількості соціальних сегментів та сфер активності, до яких можна долучитися. Це сприяє виокремленню індивіда із його соціального оточення, досить вузького та постійного, робить індивіда більш автономним, гнучким. Г. Зімелі виділяє три рівні “кількісної індивідуалізації”: [7, 247]

- вивільнення;
- втрата стабільності;
- реінтеграція за допомогою стандартизації і нівелювання.

Ці три рівні в сучасній соціології об'єднані одним поняттям індивідуалізації.

В соціологічних теоріях таких сучасних авторів, як У. Бек, Е. Гіденс та З. Бауман, концептуалізація індивідуалізації стала центральною темою. Однак акцент, який соціологія індивідуалізації ставить на "звільненні", виборі та соціальних змінах, ставить під сумнів соціологія стратифікації та влади (П. Бурдьє, М. Вебер та інші) з її більшим акцентом на класове, владне та соціальне відтворення. У працях таких соціологів, як Н. Еліас, Е. Фром, М. Вебер індивідуалізація розглядається як необхідний фактор розвитку суспільства.

У роботі "Індивідуалізоване суспільство" З. Бауман розуміє сенс "індивідуалізації" як звільнення людини від запропонованої, успадкованої і вродженої обумовленості її соціальної ролі, що становить зміну, яка розглядається як найбільш помітна і основоположна риса епохи модерніті. [1, 103]

Перший етап процесу індивідуалізації в суспільстві модерну починає проявлятися на груповому рівні. З моменту розвитку промислового капіталізму відбувається зміна соціальної структури. На зміну династичним, аристократичним, військовим пануючим елітам приходять промислова буржуазія і клас індустріальних робочих. Буржуазна індивідуалізація базувалася в основному на володінні капіталом і розвивала свою соціальну і політичну ідентичність в боротьбі з пануванням феодального правопорядку. Індивідуалізація робочих найманої праці проявлялася в підвищенні рівня їхнього життя, освіти, мобільності. Коли праця поряд із землею і грошима почала розглядатися як товар, індивід зміг перетворити свої фізичні і розумові здібності в особистий актив, який допомагав у професійному розвитку. Людина отримала свободу у виборі місць застосування своєї праці, у використанні своїх здібностей заради власних цілей. Вихід на ринок праці дозволив індивіду частково звільнитися від тісних форм відносин в сім'ї та з

сусідами, від приналежності до релігійної культури і до місцевості. На думку З.Баумана, це був перший крок на шляху до індивідуалізації, до звільнення від громади, від "традиційного способу життя".

Дослідник вважає, що промислове виробництво, розширення суспільного поділу праці звільнили людину від природи, від традиційного укладу життя, але зробили залежною від праці як засобу існування. В епоху розвитку індустріального суспільства вона вже звільнилася від станових обмежень, але все ще не могла розпоряджатися власним життям. Індивід був змушений, використовуючи наявні можливості і права, відповідати тим нормам і правилам, які накладалися статевою та класовою належністю. Він не мав можливості розпоряджатися своїм життям за власним бажанням і був змушений орієнтуватися на свою групу, аби досягти поставлених цілей.

Суспільство епохи модерну сформувало особливий тип мислення і тип особистості. Виробило певний менталітет, зорієнтований лише на довгострокові цілі, в тому числі довічну зайнятість, тобто роботу на одному місці, в одній компанії на все життя. Основними цінностями стали стабільність, безпека та захист від невизначеності.

Девізом побудови нового суспільства, за визначенням З. Баумана, стали порядок і прогрес, забезпечені силою закону і контролем з боку держави. [1, 211]

Другим етапом становлення процесу індивідуалізації, вважає автор, став розвиток правового мислення та використання правових інструментів задля досягнення цілей. Правове мислення сприяло формуванню автономності індивіда, підвищенню рівня відповідальності за власне життя.

Таким чином, перехід від станової до класової структури суспільства призвів до визволення індивіда від станових обмежень, проте зробив його залежним від праці та професійної діяльності, від класу, до якого він належав.

Опорою індивіда стали його рід зайнятості та сім'я, які забезпечували стабільність життя та дозволяли бути в безпеці, принаймні відчувати себе так.

3. Бауман також вважав, що стандартизація усіх аспектів зайнятості – трудового договору, місця роботи – формувала менталітет, зорієнтований на досягнення довгострокових цілей. Розвиток права та правового мислення, правової свідомості посприяли розвитку громадянського суспільства та стали дуже важливим аспектом процесу індивідуалізації.

Інший відомий автор У. Бек розглядав індивідуалізацію у своїй праці «Суспільство ризику. На шляху нового модерну». Фокус його аналізу зосереджений на процесі переходу індустріального суспільства до суспільства ризику. Індустріальне суспільство породило багато небезпек, яких раніше не було. Ризики - це передусім техногенні небезпеки, які з'явилися внаслідок поширення та розвитку промисловості, науково-технічного прогресу та індустріалізації.

У. Бек зазначав, що процес індивідуалізації полягає в тому, що індивідууми стають вільними від структурних обмежень, внаслідок чого вони стають здатними створювати і себе, і суспільство, в якому перебувають. Нова модерніті дає індивіду можливість приймати власні рішення, без впливу класової належності. [3, 97]

У. Бек виділяє такі 3 аналітичні аспекти індивідуалізації:

- «аспект визволення»

Звільнення від історично обумовлених форм та зв'язків. Тобто, це класова система, касти, соціальна ієрархія з природженими статусами, походження індивіда, все те, що раніше визначало життя людини ще до її народження, і що втратило свою значущість в суспільстві нової модерніті.

- «аспект розчаклування»

Розчаклування полягає в розмитості меж дозволеного, відсутності чітких суспільних цілей, стабільності, безпеки, послабленні ролі культурних звичаїв, традицій. Поширення відчуття невизначеності, невпевненості серед населення.

- «аспект контролю та реінтеграції»

Мається на увазі новий вид соціальної інтеграції. Замість того, щоб орієнтуватися на суспільні цілі, індивід починає фокусуватися на власних, що впливає на появу інституціонально залежної структури контролю індивідуальних дій. [3, 208]

Для У. Бека індивідуалізація – це процес, опосередкований глобалізацією та модернізацією, який передбачає нові можливості для індивіда та для розвитку суспільства загалом, він спричиняє велику кількість «ризиків», що можуть призвести до неочікуваних негативних наслідків.

Важливою проблемою суспільства ризику є глобалізація, оскільки ризики в сучасному світі стирають межі та кордони держав, тим самим збільшуючи свій вплив на суспільство в цілому та на окремих індивідів. Техногенні катастрофи і промислові аварії відображаються не тільки на екологічній ситуації конкретної держави, а й в сусідніх з нею державах. Наслідки подібних ексцесів позначаються в економічній сфері таким чином: ресурси країни зменшуються внаслідок катастрофи, а ліквідація наслідків, в свою чергу, потребує збільшення цих ресурсів.

Аналізуючи базові елементи суспільства модерну, У. Бек і З. Бауман зіставляють і вибудовують модель сучасного суспільства, яке є продовженням або наслідком суспільства модерну. Вони вважають, що загальний зміст теорії модерну вступає в суперечність з реальною сучасною дійсністю. Функціональний зміст соціальних інститутів модерну не відповідає його універсальному змісту. Ідеали модернового індустріального суспільства критикуються (критика науки, техніки, прогресу, нові соціальні рухи) і

перетворюються в міф. Ідея щастя і загального благоденства, віра в безмежний прогрес, в необмежену свободу особистості, ідея про кінець історичного суспільного розвитку виявляються недосяжними і неспроможними ідеалами епохи модерну.

Проте модерн, з точки зору У. Бека та З. Баумана, не поспішає зійти з арени історичного розвитку, а просто трансформується і перетворюється на пізню або другу модерніті, в якій центральним аспектом стає процес індивідуалізації, пов'язаний зі зміною фундаментальних світоглядних основ суспільства модерну, розмиванням соціальних структур і груп, трансформацією ролі традиційних інститутів і появою нових, зміною способу життя та поведінки індивідів.

У. Бек та З. Бауман історію процесу індивідуалізації починають розглядати з того моменту, як були зруйновані станові межі, через що індивід був змушений самотійно визначатися з суспільними 'ризиками' та викликами життя. З моменту, коли традиційні цінності, що були покладені в основу світогляду епохи модерну (сім'я, сильна держава), перестали бути головними орієнтирами для окремо взятих індивідів, а колективні цілі перестали бути важливішими за особисті.

За думкою багатьох соціологів, процес індивідуалізації торкається усіх сфер суспільного життя і проявляється на двох рівнях:

Перший рівень – структурний рівень. Він пов'язаний з розширенням соціального простору, призначеного для автономної діяльності індивідів за рахунок технічного та економічного поділу праці.

Цей рівень також можна вважати об'єктивним, бо він не залежить від дій окремих індивідів і є інерційним явищем, на яке впливають соціальна диференціація, поділ суспільної праці, глобалізація та модернізація суспільства.

Другий рівень відноситься до сфери індивідуальних дій індивіда. Тут зміст індивідуалізації полягає в розширенні індивідуальних прав та можливостей, у визволенні індивіда від традиційних соціальних форм та зв'язків, які визначають його модель поведінки в суспільстві. Завдяки детрадиціоналізації життєвих сфер і виникненню нових “просторів свободи” відбувається збільшення можливостей індивіда для незалежного прийняття рішень, самостійного свідомого вибору тощо.

Соціальні класи, сім'я, ринок гарантованої зайнятості вже не є обов'язковими формами життя і не забезпечують стабільність і розвиток суспільства. Вони перестали бути фундаментальними орієнтирами і цінностями в суспільстві другої модерніти. [19, 74]

Трансформація умов соціальної реальності змінює модель поведінки індивіда. Якщо в XIX столітті втрачали своє значення релігійний світогляд та станова приналежність, то в епоху другої модерніти свою роль і значущість втрачають науково-технічне розуміння індустріального суспільства, спосіб життя та форми праці, а також патерни поведінки чоловіків та жінок. [3, 117]

Індивідуалізація - одне з ключових понять для розуміння масштабів соціальних змін, що характеризували появу індустріальних суспільств з кінця 19 століття. Індивідуалізація – це не політичний чи моральний світогляд, не процес становлення особистості. Це закономірний багаторівневий довгостроковий складний соціальний процес, пов'язаний з умовами життя індивіда, тими умовами, в яких він має формувати, створювати своє життя.

Цей процес, завдяки якому люди все частіше сприймаються як самодостатні соціальні істоти, ніж як члени певної заздалегідь визначеної соціальної групи, класу чи категорії, є важливим і тривалим соціальним процесом. Щоб визначити чіткі риси цього процесу, У. Бек використовує термін "інституціональний індивідуалізм", стверджуючи, що індивідуалізація не може бути витлумачена як вихід індивідів із соціальної взаємодії. [3, 45]

Отже, індивідуалізація це багатозначний термін. Соціологічний контекст не слід плутати ні з моральним, ні з психологічним, ані з методологічним. Індивідуалізація приховує довгостроковий процес конструювання індивіда як суб'єкта. Це процес, пов'язаний із впровадженням демократії та загальних гуманістичних цінностей, основна з яких - права людини та орієнтація на людей. Одним із головних наслідків того, що соціологи почали вивчати індивідуалізацію, є зміна кута зору на соціальні проблеми, які вже не можна було розглядати лише з соціальної точки зору, а постала необхідність враховувати індивідуальне бачення.

1.2 Ідентифікація соціальних та індивідуальних наслідків індивідуалізації

Індивідуалізація є "обов'язковим компонентом" постмодерного суспільства, і тут йдеться не про справжню особисту свободу, не про свідомий вибір людини, а скоріше спосіб адаптації суспільства до наявних умов.

В епоху капіталізму індивідуалізація набуває своєї сили, оскільки людина стає все менш залежною від соціального середовища та своєї соціальної групи.

Трансформація індивіда означає, що на зміну «гайки у великій машині» приходять, стає важливою індивідуальність кожної людини. У постмодерному суспільстві більше не потрібні люди як частини маси, а потрібні індивіди зі своїми унікальними наборами характеристик та навичок.

Індивідуалізація змінила значення індивіда в суспільстві. Слід зазначити, що в індивідуалізованому суспільстві знижується значущість природжених статусів, таких як класова приналежність, стать, етнічність, раса, а набуті статуси та характеристики, як наприклад, особисті навички, рівень освіти, життєвий досвід, установки, життєві принципи, стають, навпаки, більш важливими. Проте це, в свою чергу, породило стрімке збільшення очікувань

від індивідів. Тобто, оскільки важливість тільки в тому, що залежить від індивіда, то й очікувати від нього будуть більше, ніж раніше.

Як стверджували Ульріх Бек та Елізабет Бек-Гернсхайм, люди зараз змушені робити агоністичний вибір протягом свого життєвого шляху, вони мають брати повністю відповідальність за свій вибір та приймати наслідки, до яких цей вибір може призвести. [3, 281]

Наслідки індивідуалізації можна розглядати з точки зору суспільства та з точки зору окремо взятого індивіда. На суспільному рівні вплив індивідуалізації відчувається через розширення соціальних зв'язків, соціальних мереж, збільшення способів комунікації в суспільстві, посилення соціальної диференціації, інформатизацію суспільства, зміни у виробництві та розподілі ресурсів і т.і. На індивідуальному рівні індивідуалізація проявляється через міжособистісну взаємодію, переорієнтацію на особисті цілі, фокусування на своїх бажаннях та потребах. Індивідуалізація проявляється в розриві групових зв'язків і появі самостійних індивідів, які не мають тісних і тривалих зв'язків з іншими. [31,2]

Індивідуалізація безпосередньо пов'язана з такими дефініціями як незалежність, самореалізація, свобода, суверенізація, відповідальність за власне життя. Із розширенням вибору з'явилися й нові можливості.

Одними із основних позитивних наслідків індивідуалізації стали збільшення індивідуальних свобод, розмиття меж та границь стандартів та збільшення спектру варіантів, послаблення суспільного контролю. Також необхідно відмітити втрату значущості таких компонентів як солідарність, колективні цілі, колективні цінності та взагалі колективізм.

За У. Беком, наслідки індивідуалізації в першу чергу проявляються як масове усвідомлення того, що життя кожного індивіда залежить від нього і є результатом власних зусиль. Це призводить до того, що індивіди ставлять себе в центр своїх планів та починають орієнтуватися на себе, а не на колектив.

Новий тип особистості, за У. Беком, все менше ідентифікує себе через інших, і стає самостійною одиницею зі своїм мисленням, своєю поведінкою і т.д.

Також індивідуалізація дуже видозмінила такий соціальний інститут як сім'я. Відбувається розширення варіантів її форм, які все більше залежать від вибору індивіда. Таким чином індивід звільнився від норм того, якою має бути сім'я, що породило її реінституціоналізацію.

Це насамперед дуже добре для тих, хто не вписується в стандарт сімейної моделі. Це може бути гей-пара, або самотня жінка, яка не хоче мати сім'ю, тобто тих, кого раніше намагалися просто не помічати або навіть проявляли негативне ставлення, через що ці люди вимушені були вдаватися до маргінального способу життя. То тепер вони є частиною суспільства і іншим їх треба прийняти, бо їх вибір заслуговує права на існування, адже модель сім'ї видозмінюється і межі «нормального» поступово розмиваються, що дає людині більше вибору та можливостей жити так, як хочеться.

Якщо раніше індивід зазнавав досить значного суспільного контролю та тиску, майже не маючи власного вибору, то зараз ситуація змінилася і соціальний тиск послаблюється. Суспільство має змиритися з тим, що індивід все частіше обирає порушувати норми і правила задля особистих цілей. Індивід звільняється від соціальних кодексів, аби створити свою власну модель сім'ї.

Під впливом індивідуалізації людина стає відповідальною за свої рішення, які раніше були продиктовані суспільством. Проте разом із цією свободою вибору з'явилися нові проблеми: поширення відчуття невизначеності, невпевненості, втрата стабільності, надійності, безпеки. Це може призводити до поширення депресії, наркоманії, негативних настроїв серед населення, точніше в тієї частини населення, яка виявилася неготовою брати відповідальність за своє життя.

За У. Беком, суспільство Нового модерну в принципі близьке до стану аномії. Поява в житті суспільства нових технологій призводить до виробництва нових ризиків індустріального суспільства. Проблема ризику, за У. Беком, полягає в тому, що вона безпосередньо пов'язана з процесом індустріалізації і з непередбаченими наслідками модернізації, які найчастіше мають негативний характер. Особливості виробництва та поширення ризиків, передбачають глибокі у всій соціальній системі: з'являються нові цінності, нові стереотипи, нові форми соціальної взаємодії, змінюється структура суспільства. Основними механізмами цих змін є детрадиціоналізація та індивідуалізація, як два нерозривно пов'язані між собою процеси. Неможливість застосування традиційних стратегій колективного захисту призводить до індивідуалізації відповідальності за наслідки ризиків. Визволення від традиційних соціальних норм передбачає конструювання індивідами власного життя, орієнтуючись на особисті цілі та бажання. Деформація традиційних класових ідентичностей зміщає їх на індивідуальний рівень. В свою чергу індивідуалізація разом із розширенням індивідуальних можливостей, породжує конкурентну боротьбу. Ця боротьба призводить до кризи міжособистісних відносин, зменшення рівня довіри та дезінтеграції населення.

Індивідуалізація породжує посилення автономії індивіда, надаючи йому необхідність самостійного вибору цінностей та орієнтирів. Така автономія може проявлятися негативно - як соціальна дезорганізація людини, поширення самотності в суспільстві, але також автономія може призвести до реального піднесення людської індивідуальності - можливості зробити свій творчий, унікальний внесок в соціальне життя.

Новий тип особистості характеризується прагненням людини до самостійного визначення своїх життєвих принципів, внутрішнім плюралізмом, тобто відкритістю й інтересом до різноманіття ідей, знань, культурних цінностей, носіями яких є суспільство.

Саме індивідуалізація, що являє собою звільнення від жорсткої влади, жорстких канонів та традицій по-різному проявляється в різних країнах як можливість вільного вибору серед безлічі вірувань, цінностей і зразків. Водночас у сучасному суспільстві все більш помітними стають такі проблемні явища, як десоціалізація, відхід людини в замкнутий світ адаптаційних і гедоністичних орієнтацій, розквіт суспільства споживання.

Тож, підсумовуючи, можна виділити такі позитивні та негативні наслідки індивідуалізації.

Позитивні:

- переорієнтація індивідів на досягнення особистих цілей, а не на колективні;
- поява широкого спектру можливостей самореалізації;
- свобода вибору;
- зменшення значущості природжених статусів та набуття значущості набутих статусів;
- збільшення незалежності індивіда;
- розмиття меж стандартів;
- послаблення соціального контролю.

Негативні:

- поширення самотності серед населення;
- дезорганізація особистості;
- криза міжособистісних відносин;
- дезінтеграція суспільства;
- втрата людиною відчуття безпеки, впевненості;
- поширення невизначеності;
- посилення конкурентної боротьби.

Отже, індивідуалізація – складний багатогранний процес, в якому є як позитивні аспекти, це перш за все, переорієнтація індивідів на саморозвиток,

самореалізацію, досягнення власних цілей, а не досягнення колективних. Так і негативні аспекти, які загалом пов'язані з дезінтеграцією суспільства.

Розділ 2. Соціологічний аналіз самотності: концептуальні особливості та емпіричні індикатори

2.1 Дослідження самотності: специфіка підходів та визначення основних понять

Аналізуючи класичні концепції та підходи дослідження самотності, можна стверджувати, що це явище є предметом обговорення та дискусій у численних роботах філософів, соціологів, психологів і т.д.

Знамениті теоретики, вчені протягом усієї історії намагалися зрозуміти та пояснити феномен самотності: С.Л. Франк, Е. Фром, Е. Гусерль, Н.А. Бердяєв, К. Ясперс, Ж-П Сартр, М. Гайдегер, М. Бубер, Е. Дюркгайм, Р. Мертон і т.д.

У процесі вивчення явища соціальної самотності були виділені наступні підходи: психологічний підхід, філософський підхід, соціологічний підхід та інтегративна модель самотності У. Садлера, Т. Джонсона.

Особливість психологічного підходу, представниками якого є І. Д. Ялом, К. Мустакас, Г. Зілбург, полягає у зосередженні уваги на зовнішніх умовах та чинниках, що змушують людину відчувати себе самотньою.

Відомий психолог Г. Зілбург розробив свою власну теорію пояснення самотності. Він розрізняє поняття самотності та усамітнення. Усамітнення виникає при відсутності міжособистісних контактів. Тобто людина вимушена перебувати поза соціальною взаємодією, бути ізольованою від суспільства. Цей стан характеризується тимчасовістю, тобто людина приходить в норму, коли в неї вибудовуються тісні взаємини з іншими, або вона повертається до активного соціального життя.

На відміну від усамітнення, самотність психолог розглядав як нездоланне хронічне почуття відособлення від суспільства. Почуття самотності не зникає при наявності близьких друзів, сім'ї, при наявності тісної взаємодії в соціальній групі. Це явище характерне для великих міст, адже саме при

великому скупченні людей, часто саме у мегаполісах, люди відчувають себе самотніми, відокремленими від суспільства, непотрібними. [14, 11]

Інший знаменитий американський психотерапевт Ірвін Девід Ялом на основі аналізу попередніх теоретичних та емпіричних досліджень самотності розробив власну класифікацію, яка включає три типи самотності:

- Внутрішньоособистісна;
- Міжособистісна;
- Екзистенційна.

Внутрішньоособистісна самотність характеризується психологічним дисбалансом індивіда, при якому відбувається відторгнення від самого себе. Внаслідок цього виникає душевний дискомфорт, що порушує гармонію психологічного стану людини та дуже шкодить її повсякденному життю. Людина в такому стані нерідко страждає на депресію, вона стає неспроможною повноцінно жити, бачити усі барви світу. Цей тип самотності характеризується внутрішньоособистісними проблемами, втратою довіри до себе, ігноруванням власних потреб та нехтуванням своїми бажаннями; в цій ситуації людина ніби відрікається від себе.

І. Ялом вважав, що основною причиною явища внутрішньоособистісної самотності є стандартизація суспільства. Тобто люди перестають прислухатися до себе, не намагаються зрозуміти, що краще буде конкретно для них та просто йдуть звичними, відомим шляхами, внаслідок чого відбувається відокремлення, дезінтеграція частин особистості. Таким чином люди просто роблять «так, як треба», залишаються нереалізованими та занурюються у себе, усамітнюються. Відчувають себе нікчемними, а головне – не відчувають себе самодостатніми особистостями.

Інший вид - міжособистісна самотність – характеризується невмінням або небажанням будувати стосунки з іншими людьми. У цьому випадку

особистість перестає намагатися влитися в суспільство, замикається через страх перед іншими. Індивід сам віддаляється від близьких стосунків. Часто причиною такої поведінки є попередній негативний досвід, невдачі при побудові міжособистісних стосунків.

І третій тип - екзистенційна самотність, що часто є наслідком екзистенційної кризи. Такий тип самотності характеризується станом тривоги, відчуттям глибокого психологічного дискомфорту. Людина відокремлюється від суспільства, ховається від світу. Відбувається це часто через те, що людина усвідомлює незначущість свого існування, бо порівнює власне життя із розмірами Всесвіту. При такій самотності в людини виникають почуття ізольованості, усвідомлення, що власне життя не має сенсу, а також усвідомлення власної свободи та наслідків від її прийняття або відхилення.

Екзистенційна самотність виникає, коли особистість замислюється над сенсом свого життя та не знаходить його. Людина залишається наодинці з усвідомленістю марності буття.

Схожі думки можна побачити в роботах представників екзистенційної філософії, таких як Ж.-П. Сартр, А. Камю, Н.А. Бердяев, М. Гайдеггер. Основну причину самотності вони вбачають в умовах існування індивіда. Самотність, на їхню думку, є скоріше даністю буття, на яку людині не вплинути, і виникає вона через усвідомлення своєї самоти в світі. Самотність людини є такою проблемою, яка стосується питань сенсу людського існування, призначення людини та її сутності.

Філософи, аналізуючи феномен самотності, зосереджують увагу на різних її наслідках. Частина, серед яких Аристотель, Сенека, Аврелій Августин, М. Бубер, С. Франк, М. Мамардашвілі, дотримуються думки про те, що самотність – це деструктивний стан, який негативно позначається як на індивідуальному, так і на суспільному рівні життя. Вони вважали усамітнення людини явищем руйнівним. Зовсім іншу думку мають філософи А. Б. Паскаль,

С. К'єркегор, Ф. Ніцше. Вони доводять, що самотність, навпаки, має позитивне значення для життєдіяльності людини та суспільства.

Тож, на сьогодні виділяють 2 основні загальнонаукові підходи:

- Усамотнення як деструктивний стан для людини;
- Усамотнення як тимчасовий процес, що призводить до позитивних змін людини.

Вперше в філософському знанні відмінності між самотністю і усамотненням стали проводити трансценденталісти. Значний внесок в обґрунтування такого зв'язку зробив філософ Генрі Девід Торо. Він вважав, що в людській природі зберігається величезний запас духовного багатства, яке не може втілитися в реальному житті повністю через те соціальне середовище, в якому людина перебуває. А для повноцінного злиття людини зі своїм духовним багатством їй необхідне таке явище як усамотнення. І найкращим видом усамотнення, на думку Г. Д. Торо, є усамотнення з природою. [21, 58]

Цієї ж точки зору притримувалися Б.Паскаль, Ф.Ніцше, М. Гайдеггер. Вони розглядали усамотнення як позитивний процес, що призводить до розвитку людини. Тобто допомагає їй пізнати себе, дозволяє відпочити. Усамотнення є абсолютно нормальним станом, особливо за умови постійного контакту з людьми. У сучасному світі усамотнення стає просто необхідністю, щоб накопичити сили та енергію, які людина витрачає на тісні стосунки. [18, 114]

Соціологічний підхід до аналізу феномену самотності характеризується її розглядом крізь призму соціальних чинників, таких як аномія, соціальна мобільність, самогубство, що знайшло відображення в працях Е. Дюркгайма, З. Баумана, У. Бека, Р. Мертон, Д. Рімена, К. Боумана, П. Слейтера.

В середині ХХ ст. Д. Рімен, П. Слейтер і К. Боумен одними з перших спробували дослідити причини самотності з точки зору соціології.

Представники соціологічного підходу покладають відповідальність за виникнення самотності на суспільство, в якому відбуваються процеси, що призводять до самотності.

К. Боумен вважає самотність побічним наслідком соціальних змін, що відбуваються в суспільстві. У той же час він вказує на дещо хворобливий характер переживання самотності, хоча і вважає його природним атрибутом людського буття. На його думку, будь-яка зміна соціальних інститутів неминуче призводить до розривів міжособистісних зв'язків і тим самим породжує самотність. К. Боумен, як й інші представники соціологічного напрямку, вважає, що причини самотності знаходяться поза індивідом: самотність особистості – це продукт дії соціальних сил. [12, 5]

К. Боумен виділяє такі фактори, що сприяють поширенню самотності в суспільстві:

- Послаблення зв'язків в первинній соціальній групі;
- Посилення соціальної мобільності;
- Посилення сімейної мобільності.

Аналізуючи політичну поведінку американців, Д. Рісмен та його послідовник Р. Слейтер пов'язують дослідження самотності з вивченням «соціального характеру». Одночасно з цим вони аналізують задоволення суспільством потреб його членів.

Д. Рісмен вивів три види соціального характеру:

- орієнтований на традицію;
- орієнтований на себе;
- орієнтований на іншого.

Самотність відчувають найчастіше саме індивіди, орієнтовані на інших. Такі люди не тільки потребують постійного схвалення з боку інших, але і активно пристосовуються до обставин, щоб це схвалення заслужити. Вони

коригують свою поведінку, аби налагодити міжособистісне спілкування та відносини з іншими людьми. [19 149]

За Д. Рісменом, такі люди непокояться, коли не відчують достатньої уваги до себе з боку інших людей. Їх вимоги занадто високі, тому і очікування по відношенню до прихильності інших людей ніколи повністю не виправдовуються: потреба в міжособистісній взаємодії залишається незадоволеною. У міру збільшення подібної орієнтації серед населення (що провокується соціальними факторами і причинами) збільшується і число індивідів, які відчують самотність серед людей, тобто зростає «самотній натовп». Д. Рісмен також зазначає, що досить серйозним фактором самотності виступають події в житті дорослої людини, наприклад, розлучення.

В інтегративній моделі самотності У. Садлера та Т. Джонсона самотність визначається як динамічний процес, обумовлений переживаннями особистості в контексті соціальних зв'язків (зв'язки – це одне з основних понять їхньої концепції самотності) та соціальних відносин. [22, 31]

Автори вважають, що, людина від природи має певні можливості, і сенс життя кожної людини – в реалізації цих можливостей. Задля цього людина вимушена в різний спосіб взаємодіяти з оточуючим світом. Для того, щоб успішно реалізувати свій потенціал, вона мусить знайти своє місце в світі на всіх рівнях і встановити на кожному рівні необхідну кількість соціальних зв'язків.

У. Садлер і Т. Джонсона виділяють такі рівні:

- Міжособистісний;
- Соціальний;
- Глобальний.

І саме втрата цих зв'язків призводить до почуття самотності на всіх рівнях. У. Садлер та Т. Джонсон визначають самотність як суб'єктивне переживання розколу соціальної мережі відносин та зв'язків внутрішнього світу особистості.

Щодо можливостей реалізації індивіда, то вони поділяються на такі рівні:

- унікальність власного «Я», самореалізація;
- традиція, культура, норми та цінності;
- соціальне оточення, що формує способи взаємодії з іншими;
- сприйняття інших людей, з якими індивід встановлює взаємовідносини «я-ти».

Ці рівні можливостей, в свою чергу, задають такі рівні самотності:

- космічний тип самотності, на якому проблема самотності не може бути вирішена через соціальну взаємодію: дисбаланс виявляється значно глибшим. Переживання даного типу породжують страх самотності і прагнення його придушити, що призводить до обґрунтування людиною віри в те, що ізоляція - справжній стан людського існування.

- культурний тип самотності характеризується відчуженням від культури як системи цінностей та норм. Індивід відчуває, що загальноприйнята культура не відповідає його особистості.

- соціальний тип самотності, до якого відносяться форми соціальної ізоляції. В даному випадку індивід відчуває себе виключеним з соціуму, зайвим.

- міжособистісний тип самотності, який пов'язаний з невмінням спілкуватися, налагоджувати соціальні контакти, встановлювати довірчі відносини з людьми.

Отже, самотність – це досить неоднозначне поняття, проте завжди воно йде поруч із протиставленням індивіда і суспільства. На сьогодні є багато різних концепцій самотності, в яких простежуються дві тенденції: розгляд самотності як деструктивного стану особистості, який тільки шкодить їй; або визначення самотності як позитивного досвіду, який може допомогти в реалізації власних можливостей та саморозвитку.

2.2 Теоретична та емпірична інтерпретація поняття соціальна самотність.

На сьогодні існує стала наукова традиція дослідження індивідуальної та соціальної самотності. Індивідуальну самотність переважно досліджують психологи. Така самотність розуміється як екзистенційний стан, що виникає внаслідок усвідомлення людиною своєї окремоті, особливості, унікальності, неповторності і передбачає повну і усвідомлену відповідальність за своє життя. Цей стан визначає ступінь внутрішньої свободи особистості, що виводить людину за межі власного «Я», звертає до світу та розширює коло її інтересів і дозволяє самій визначати міру й межі власної самореалізації. Індивідуальна самотність розглядається як психічне явище, причини якого криються в особливостях окремого індивіда.

Розглядати самотність як психічний феномен можна в різних категоріях, наприклад таких, як почуття, процес, ставлення, потреба. Самотність як почуття обумовлюється переживанням людиною своєї несхожості на інших, «інакшості», внаслідок чого виникає певний психологічний бар'єр у спілкуванні, відчуття непорозуміння і несприйняття себе іншими людьми. Почуття самотності часто пов'язане з усвідомленням неможливості, принаймні, на даному етапі, мати близькі стосунки з будь-ким. Звичайно, мова йде про відносини, засновані на взаємній любові, повазі та взаєморозумінні. Самотність як процес можна розглядати через поступову втрату здатності індивіда сприймати і реалізовувати наявні в суспільстві норми, принципи, цінності в конкретних життєвих ситуаціях. В результаті процесу самотності відбувається втрата особистістю статусу суб'єкта соціального життя. Самотність як ставлення - це неможливість прийняти світ як самоціль, самоцінність. При цьому індивід, аналізуючи свої відносини з іншими людьми, не інтегрує себе в оточуючий соціальний простір. [11, 46]

Існують певні відмінності між індивідуальною та соціальною самотністю. Вони проявляються у відмінностях в рівні переживань, їх інтенсивності та

тривалості. На індивідуальному рівні самотність породжується втратою сенсу буття особистості. Окрім індивідуальних особливостей, переживання самотності визначається ситуаціями, певними обставинами. Основні відмінності соціальної самотності від індивідуальної полягають в тому, що індивідуальна найчастіше залежить в першу чергу від психічних, емоційних особливостей особи. А соціальна самотність – суспільне явище, причини якого криються у системі конкретного суспільства або у загальній системі світових процесів таких, як глобалізація, модернізація, науково–технічний прогрес і т.д.

Вперше ідея соціальної самотності була висунута американським вченим Р. Вейсом і емпірично підтверджена в дослідженнях К. Рубінстайна і Ф. Шейвера. Тип соціальної самотності характеризується втратою відчуття причетності до процесів, що відбуваються в соціумі. Якщо людина протягом тривалого часу не має можливості встановлювати необхідні соціальні зв'язки, то внаслідок цього розвивається хронічна самотність. Соціальна самотність найчастіше проявляється тоді, коли людина виключена, не прийнята соціумом, ізольована від суспільства. Коли людину уникають, так як її поведінка визнається небажаною для тієї соціальної групи, до якої вона належить. Даний тип самотності переживають ті люди, які відчувають свою віддаленість від прийняття важливих рішень в суспільному та політичному житті. [19, 281]

На соціальному рівні самотність визначається як явище, сутність якого полягає в незадоволеності соціальними і комунікаційними відносинами. Не кожна особистість в змозі знайти в собі сили прийняти самотність і позитивно її використовувати. Соціальність людини обумовлена її природою, людина, подібно будь-якій живій істоті, прагне об'єднатися в колективи. Колективність визначає діяльність і свідомість будь-якого індивіда. Функціональна автономія людських індивідів наростає з ходом суспільного розвитку і дозволяє людям відокремлюватися від безпосередньо колективних форм діяльності і навіть протиставляти себе колективу.

Сучасні дослідження проблеми самотності проводять численні наукові організації, наукові центри в різних галузях соціальних наук. Багато досліджень провели американські науковці. Наприклад, Чиказька дослідницька група у центрі когнітивної та соціальної нейронауки досліджувала взаємозалежність між почуттям самотності та рівнем задоволеності життя. Йдеться про те, що люди, які відчувають себе самотніми, вважають своє життя неповноцінним. Результати дослідження С. Пресман щодо емоційного стану першокурсників засвідчують, що почуття самотності тим сильніше проявляється, чим більше часу студенти витрачають на соціальні мережі. Тобто, важливим є не тільки численність соціальних контактів, а і їх якість, тобто тільки реальна, оффлайн соціальна взаємодія, тісні стосунки здатні дати людині відчуття соціальної залученості. [29, 17]

Визнання самотності важливим явищем індивідуального та соціального життя, трансляція в сучасну реальність позитивного розуміння самотності може сприяти зміні соціального ставлення до цього явища, зниження ймовірності переживання його негативних наслідків. Взаємозалежність людського спілкування та його якості від усвідомлення і прийняття людиною власної самотності, підтверджує, що самотність як явище індивідуального життя та його соціальні прояви нерозривно пов'язані одне з одним. Спілкування, будучи найважливішим компонентом людського життя, являє собою існування людини, що виражається в різних формах взаємодії людей та їх впливу одне на одного.

Під соціальною самотністю зазвичай розуміють негативні переживання, які виникають у людини в результаті неможливості задовольнити свої потреби в соціальній взаємодії, що характеризується нестачею спілкування і взаєморозуміння з іншими людьми.

Дослідження А. Ф. Фарраховим студентів першого та другого курсів на основі шкал Н. Шмідта і В. Серми та анкети Джонга –Гірвельда дозволило виявити такі соціальні чинники самотності: [16, 170]

- втрата довіри;
- неприйняття зі сторони інших;
- розлука з батьками;
- незвичне середовище;
- відчуття психологічної ізоляції;
- соціальні порівнювання серед молодіжної субкультури;
- порушення міжособистісних взаємин у сім'ї;
- низька самооцінка;
- апатія;
- низький рівень доходів;
- низькі соціальні навички.

Як соціальний феномен самотність нерозривно пов'язана з політичними, економічними, соціальними, культурними перетвореннями в сучасному суспільстві. Крім позитивних наслідків, в результаті цих перетворень відбувається трансформація традицій, звичаїв, поглядів; ослаблення міжособистісних відносин; зміна думок з питань колективізму і індивідуалізму.

В результаті окремі індивіди й цілі соціальні групи не можуть пристосуватися до нових умов життя і втрачають зв'язок з реальністю, починають відчувати себе ізольованими від соціуму. Соціальна самотність є багатофакторною і багатоаспектною проблемою, що торкається майже усіх аспектів життя.

Ступінь і рівень соціальної самотності залежить від щільності соціальних зв'язків і вплетеності в них індивіда. Ступінь самотності можна визначити через кількість соціальних мереж, в які залучена людина, а також їх щільність та інтенсивність. За Е. Фромом, самотність проявляється, коли відсутня соціальна взаємодія, яка задовольняла б базові соціальні запити індивіда.

Причиною самотності вчений називав «культивування нерозумних потреб».
[15, 172]

Людині загалом властиві дві протилежні й суперечливі потреби – усамітнення та єднання. Кожен індивід прагне до усамітнення, що допомагає йому ефективніше проходити шлях самопізнання, самовдосконалення, усвідомлювати місце та роль у системі суспільних взаємовідносин. З одного боку, тиск динамічних суспільних процесів, інформаційне перенавантаження змушують людину шукати усамітнення та спокою; а з іншого, – стрімкі глобалізаційні процеси, прискорюючи темп життя, не залишають людині часу для усамітнення, рефлексивного осмислення свого буття.

За всю історію розвитку суспільства велика кількість різних науковців вивчала проблему самотності. І якщо до ХХ ст. здебільшого відбувалися дослідження явища індивідуальної самотності, усамітнення, то з ХХ ст. набула поширення та популярності серед досліджень тема соціальної самотності.

2.3 Індивідуалізація як чинник соціальної самотності

Теоретико-методологічні засади аналізу індивідуалізації та самотності дозволяють простежити між ними взаємозв'язок і розглянути індивідуалізацію як чинник соціальної самотності. Проте перш за все необхідно підсумувати, що саме ми маємо на увазі під індивідуалізацією та соціальною самотністю.

Тож, індивідуалізацію ми розглядаємо як процес, пов'язаний із стрімким розвитком суспільства та світу загалом, що є одним із наслідків таких процесів як глобалізація, модернізація, автоматизація, індустріалізація.

Соціальну самотність ми визначили як негативне переживання відособленості від соціуму, незадоволення потреби в соціальній взаємодії, відчуття ізольованості від суспільства.

Уточнюючим для пояснення впливу індивідуалізації на виникнення самотності є поняття соціальної ізоляції:

Соціальна ізоляція - це соціальне явище, при якому відбувається відторгнення, відокремлення індивіда або соціальної групи від інших індивідів або соціальних груп в результаті припинення або різкого скорочення соціальних контактів та взаємин.

Зігмунт Бауман розробив власний підхід, власну концепцію явища індивідуалізації. У своїй праці «Індивідуалізоване суспільство» він також розглянув самотність як один з наслідків індивідуалізації. З. Бауман описав життя сучасного суспільства як певний історичний підсумок модернізації. Індивідуалізоване суспільство характеризується посиленням ролі сил, які не контролює людина, зростанням невизначеності, дестабілізації та невпевненості у завтрашньому дні, придушенням людських посилів, які в минулому надихали суспільство до суспільних перетворень.

З. Бауман вбачав однією з основних причин поширення самотності в автоматизації виробництва, що призвело до зміни способу життя та способу мислення населення, а саме зміни сприйняття людьми інших людей. З. Бауман зазначав, що в суспільстві відпала потреба в індивіді, як у працівнику. Люди стали додатками до машин, які тепер виконують усю роботу, та стали сприйматися як числові одиниці, що, в свою чергу, викликає в них почуття власної незначущості, неважливості. Модернізація, яка зароджувалася з метою покращити людям життя, зробити легкою роботу, наразі звела їх роль в суспільному житті на рівень машинного додатку. Це є однією з причин поширення самотності в сучасному суспільстві. Люди не відчують себе потрібними, адже усі речі можна зробити без їхнього впливу, без їхньої участі. Саме ця зміна, коли зі справжнього великого виробника, який керує багатьма процесами, що впливають на економіку усієї країни, одним кроком роблять додаток до механізму, послугувала певній дестабілізації в суспільстві і сприяла поширенню самотності. [1, 231]

На думку З. Баумана, модернізація покращила якість виробництва, що вплинуло на розвиток економічної сфери в позитивному ключі, і, в свою чергу, дало поштовх до розвитку в інших галузях. Світ почав розвиватися значно швидше, а отже й змінюватися, до чого було не готове суспільство, де донедавна в пріоритеті були стабільність, рівновага та стійкість.

Одним із чинників виникнення самотності є спосіб життя, який залишився після модерного суспільства, вірніше та система мислення, що перейшла у постмодерне суспільство з модерного. Раніше було заздалегідь визначено майже увесь життєвий шлях індивіда. Він включав у себе школу, університет, потім постійне місце роботи, на яке офіційно влаштовують, та на якому відраховують стаж, за який будуть нараховувати пенсію. Тобто, усе було зрозуміло, стабільно, постійно.

Інший фактор, про який зазначав З. Бауман, що посилив явище самотності, це вплив глобалізації. Глобалізаційні процеси та розвиток інформаційних технологій докорінно трансформують індивідуальне та суспільне буття, ускладнюють адаптацію людини в соціумі та її самоідентифікацію, а відповідно актуалізують проблему самотності. Розширення соціальних зв'язків та поширення соціальних мереж по всьому світу спричинило розмивання меж, які були чітко окреслені раніше.

Іншим важливим фактором поширення самотності З. Бауман визначав культурний фактор. Глобалізаційні процеси сприяли асиміляції культури та насадженню єдиного культурного зразка, через що традиції, звичаї починають відходити на другий план. З одного боку, це сприяє більш легкому включенню людей в інші соціальні групи та зростанню толерантності в суспільстві, з іншого ж – призводить до втрати культурою свого впливу як чинника інтеграції суспільства, що сприяє поширенню соціальної ізоляваності. Глобальні суспільні трансформації, викликані процесом глобалізації та індивідуалізації, змушують людину переосмислити своє значення в системі

соціальних відносин, що обумовлює загострення таких екзистенційних проблем як самотність, проблема вибору, сенс життя тощо.

В індивідуалізованому суспільстві довготривала самотність, або соціальна ізоляція, дезорієнтує індивіда, позбавляє можливості задовольнити власні соціальні потреби та бути суб'єктом суспільних відносин, відособлює від участі в громадському житті, сприяє дезінтеграції суспільства загалом.

Російський філософ С. Франк зазначав, що розрив єдності людини з суспільством може призвести до екзистенційного вакууму. Франк наголошує, що, людська єдність - є не тільки умовою розвитку індивіда, а й проявом його індивідуальності. Тобто, людина виражає і самовдосконалює себе через інших. На його думку, індивід в змозі розвиватися, пізнавати світ та самого себе не просто в суспільстві, а в гармонійній єдності з ним. А якщо людина не відчуває своєї єдності з суспільством, вона не здатна усвідомити власну ідентичність, самореалізуватися. [13, 52]

Інший відомий вчений Еріх Фром також описував самотність людини, як наслідок трансформації суспільства. З точки зору Е. Фрома, особистість є продуктом динамічної взаємодії між вродженими потребами та тиском соціальних приписів та норм. Він дійшов висновку, що невід'ємною рисою людського існування сучасного суспільства є соціальна ізоляція та самотність. Е. Фром вважав, що перед сьогоdnішніми індивідами постав вибір: абсолютна свобода від жорстких соціальних, політичних і економічних підвалин чи стабільність, впевненість, безпека. Е. Фром вважав, що ця прірва між свободою і безпекою стала причиною всіх труднощів в людському існуванні. Люди борються за свободу, але сама ця боротьба викликає почуття відчуження від природи і суспільства. [14, 36]

Е. Фром насамперед звертає увагу на психологічну самотність сучасної людини, яка супроводжується свободою особистості, що з'явилася в епоху Відродження. Він зазначає про наявність взаємозв'язку самотності зі зміною

суспільного устрою. Е. Фром показує, що деякі чинники сучасної індустріальної системи, породжують такий тип особистості, якому властиві відчуття безсилля, самотності, тривоги, невпевненості.

Індивідуалізаційні процеси сприяли поширенню свободи особистості та створенню умов для можливостей її саморозвитку. Проте, згідно з Е. Фромом, у свободі завжди є два аспекти: негативний аспект, тобто свобода від обмежень і авторитетів, але також і позитивний, який полягає у використанні свободи для встановлення нових продуктивних взаємин, самореалізації та розвитку.

Е. Фром зазначає, що в розвиненому індустріальному суспільстві актуалізується процес знецінення особистості. Модернізація сприяє знеособленню не тільки робітників, а й споживачів, чиновників. Кожна людина стає гвинтиком у технічній машині, яка занадто складна, щоб її можна було хоча б зрозуміти, не кажучи вже про те, щоб нею керувати. Теоретично існує свобода вибирати ту чи іншу роботу або купувати той чи інший товар, але це негативна свобода, свобода вибору машини, в якій людина все одно стає гвинтиком. Гідність людини стала товарною ціною, неважливо, що виставлено на продаж – її вміння або її особистість. Ринкова вартість починає управляти самооцінкою людини, так що віра в себе або відчуття себе, самоідентифікація багато в чому відображають думку інших, і в даному випадку інші уособлюють собою ринок. Таким чином, економічні процеси останніх століть привели не тільки до відчуження людини від оточуючих, а й до відчуження її від самої себе. А це, в свою чергу, призводить до відчуття самотності і тривоги, які виникають не тільки через те, що людина змушена скласти конкуренцію близьким, але і тому, що всередині неї відбувається внутрішній конфлікт, який стосується її самоцінності. Е. Фром описує це як відчуття сучасної людини себе одночасно і продавцем, і виставленим на продаж товаром. Людська самоповага залежить від чинників, які знаходяться поза її контролем. Якщо індивід досягає успіху, значить він цінний; якщо не досягає, або зазнає невдачі

- значить його цінність мала. Це ставить під загрозу відчуття захищеності. Якщо людина відчуває, що її цінність визначається перш за все не людськими якостями, а успіхом в змаганні на ринку, де відбуваються постійні зміни, в цьому випадку її самоповага нестабільна, і доводиться постійно вимагати підтвердження своєї цінності від інших людей. [15, 193]

Отже, проблема самотності людини пов'язана з розвитком суспільства, з модернізацією, з глобалізаційними процесами та індивідуалізацією, з розширенням соціальних контактів, у яких людині важко ідентифікувати себе. Також однією з важливих причин виникнення самотності в житті людини є переважання егоцентричного способу життя, який утворився внаслідок суспільної трансформації, індивідуалізації: людина живе лише власними потребами, орієнтується на себе, відчужується від інших. Таким чином вона не в змозі задовольнити власні соціальні потреби, через що відчуває самотність та ізоляцію від соціуму.

2.4 Дослідження соціальної самотності: ідентифікація показників

Самотність - це суб'єктивне відчуття і виміряти його дещо складніше, ніж, наприклад, демографічні показники чи рівень економічного розвитку країни, оскільки в даному випадку важливе саме самопочуття індивіда, яке б підкріплювалося його досвідом та ідентифікацією, а не реальними фактами.

Ідентифікація індикаторів соціальної самотності важлива для чіткого розуміння, що таке соціальна самотність, як її виявити та відрізнити від екзистенційної самотності.

Для того, аби виміряти самотність, необхідно застосування індикаторів цього явища. Вважається, що виміряти можна якесь явище, якщо для цього використовуються засоби засновані на реальних відчуттях, переживаннях принаймні тисячі людей, які перебували під впливом постійного зворотного зв'язку і пройшли через процес наукової перевірки. [25, 47]

Інакше кажучи, якщо визначити ознаки, які включають в собі досвід, відчуття, модель поведінки, самоідентифікацію, які об'єднують тисячі людей, що відчувають соціальну самотність, і майже не проявляються у людей, що не вважають себе самотніми, то можна буде вважати, що ці ознаки свідчать, що саме самотність - причина поганого відчуття у людей, в яких ці ознаки є.

Проте постає питання, якими є об'єктивні конкретні ознаки самотності, що підлягають вимірюванню?

Для того, щоб визначити ці індикатори соціальної самотності, можна звернутися до відомих шкал, до відомих ознак, що пропонують дослідники цього явища.

На сьогодні відомі такі "симптоми" самотності, що виміряли фінські дослідники у школярів: [24, 131]

- відчуття себе "чужим" в тому соціальному середовищі, де індивід перебуває (в дослідженні йшлося про шкільний клас)
- відчуття, що тебе не сприймають
- досвід, який показує, що з тобою не мають бажання спілкуватися
- відчуття, що ти не подобаєшся нікому(бо майже нікому)
- досвід самотності, пов'язаний з тим, що ти хочеш бути залученим у соціальну взаємодію, проте цього не відбувається. Тобто нестача соціальної взаємодії наперекір бажанню бути залученим у таку взаємодію.
- переконаність в тому, що в тебе немає близьких друзів
- бажання мати близьких друзів

За дослідженням Л. Ю. Айвазяна, соціальна та екзистенційна(індивідуальна) самотність відрізняються за ідентифікаціями: екзистенційна самотність має індивідуальні ідентифікації, а соціальна – соціальні. [25, 37]

Результати дослідження Л.Ю. Айвазяна дали змогу виявити таку різницю між цими видами самотності: у групі респондентів, в якій виявили

домінування особистісних ідентифікацій, самотність була пов'язана більше із потребою самовираження. Такий вид самотності є результатом виокремлення себе з колективу та рефлексії щодо власної окремішності, тобто поведінка особистості, яка відокремлює себе від інших, не інтегрується в групу/колектив. Таке відділення індивіда від соціального середовища сприяє процесам самовираження, самопізнання і є скоріше конструктивним різновидом самотності, яка має позитивні наслідки.

В свою чергу, респонденти, у яких виявилось домінування соціальних ідентифікацій, відчують самотність, яка слугує скоріше індикатором, що свідчить про незадоволеність потреби в спілкуванні, в соціальній взаємодії. Тобто тут йде мова про відображення базових потреб людини, які не можуть в даний момент часу бути вгамовані.

Одна з причин даного виду самотності – низький рівень комунікативних навичок. [25, 41]

Для вимірювання самотності активно використовується шкала самотності UCLA (University California Los-Angeles), яка була задумана як глобальний підхід для дослідження цього явища, і заснована на загальному досвіді переживань широкого кола людей. Робота над нею була розпочата Д. Расселом і його колегами в 1976 році. Вони спробували створити адекватну і зручну шкалу вимірювання самотності. [24, 89]

Особливої популярності здобула шкала самотності 3 версія шкали UCLA. Д. Рассел наголошує на надзвичайній надійності шкали як в плані внутрішньої узгодженості (коефіцієнт альфа розташувався від 0,89 до 0,94), так і при повторному тестуванні через 12 місяців ($r = 0,73$). [30, 27]

У даній шкалі використовується такий перелік питань:

1. Як часто Ви відчуваєте себе «на одній хвилині» з оточуючими людьми?
2. Як часто Ви відчуваєте нестачу в дружньому спілкуванні?
3. Як часто Ви відчуваєте, що не маєте нікого, до кого можна було б звернутися?
4. Як часто Ви відчуваєте себе самотнім(ьою)?

5. Як часто Ви відчуваєте себе частиною групи друзів?
6. Як часто Ви відчуваєте, що маєте багато спільного з оточуючими людьми?
7. Як часто Вам здається, що Ви більше не відчуваєте близькості до будь-кого?
8. Як часто Ви відчуваєте, що оточуючі не поділяють Ваші інтереси?
9. Як часто Ви відчуваєте себе відкритим(тою) для спілкування?
10. Як часто Ви відчуваєте близькість та єднання з іншими людьми?
11. Як часто Ви відчуваєте себе покинутим(тою)?
12. Як часто Ви відчуваєте, що Ваші стосунки з іншими досить поверхові?
13. Як часто Ви відчуваєте, що Вас ніхто по-справжньому не знає?
14. Як часто Ви відчуваєте себе ізольованим(ною) від інших?
15. Як часто Ви відчуваєте, що можете знайти собі компанію, якщо тільки захочете цього?
16. Як часто Ви відчуваєте, що є люди, які дійсно Вас розуміють?
17. Як часто Ви відчуваєте сором'язливість?
18. Як часто Ви відчуваєте, що люди тільки оточують вас, проте не з Вами?
19. Як часто Ви відчуваєте, що маєте людей, з ким можна поспілкуватися?

Шкалу самотності UCLA (версія 3) можна розглядати як багатовимірний конструкт із наступними факторами:

- відсутність єднання з оточуючими;
- відсутність міжособистісних контактів, близьких стосунків;
- відособленість, відчуженість, ізольованість;
- незадоволеність якістю відносин з оточуючими.

Це дозволяє звернути увагу на ті аспекти, з якими пов'язана самотність людини.

Тож, соціальна самотність – це відображення недостатньої кількості й щільності соціальних взаємодій, соціальних зв'язків. Один з основних індикаторів соціальної самотності - рівень задоволеності потреби в спілкуванні. Загалом можна виділити такі індикатори соціальної самотності:

- Відсутність тісних взаємовідносин із людьми (стосунки, наявність друзів та щільність, якість цих контактів, стосунки із сім'єю);
- Відчуття себе "чужим" в тому соціальному середовищі, де індивід перебуває(в дослідженні йшлося про шкільний клас);
- Відчуття, що тебе не сприймають;
- Досвід, який показує, що з тобою не мають бажання спілкуватися;
- Досвід самотності, пов'язаний з тим, що ти хочеш бути залученим у соціальну взаємодію, проте цього не відбувається. Тобто нестача соціальної взаємодії наперекір бажанню бути залученим у таку взаємодію;
- Переконаність в тому, що в тебе немає близьких друзів;
- Бажання мати близьких друзів;
- Задоволеність соціальної потреби в індивіда;
- Відчуття своєї залученості в соціум (задоволеність залученості в суспільство).

Розділ 3. Емпіричне дослідження соціальної самотності в індивідуалізованому суспільстві

Для емпіричного дослідження взаємозв'язку індивідуалізації та соціальної самотності в рамках бакалаврської роботи я вирішила взяти за основу базу даних European Social Survey (2018). [28]

Дев'ятий раунд опитування European Social Survey охоплює такі країни:

Австрія, Бельгія, Болгарія, Швейцарія, Кіпр, Чехія, Німеччина, Естонія, Фінляндія, Франція, Велика Британія, Венгрія, Ірландія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Сербія, Словенія.

Вибірка: 44387

Об'єкт: соціальна самотність в індивідуалізованому суспільстві

Предмет: рівень задоволеності потреби в спілкуванні (як одного з індикаторів соціальної самотності) індивідуалізованих суспільств на прикладі європейських країн

Мета дослідження: дослідити взаємозв'язок соціальної самотності та індивідуалізації в європейських країнах

Завдання:

1. Дослідити рівень загальної задоволеності потреби в спілкуванні в європейських країнах;
2. Визначити різницю соціальної включеності чоловіків та жінок;
3. Визначити наявність/відсутність кореляції між станом самопочуття та наявністю тісних взаємин із людьми.
4. Визначити рівень орієнтації на інших людей/зацікавленості в інших людях/рівень важливості інших людей в своєму житті.

Гіпотези:

1. В індивідуалізованих суспільствах низький рівень задоволеності потреби в спілкуванні;
2. Жінки та чоловіки приблизно однаково соціально включені в індивідуалізованих суспільствах;
3. Відсутність або дефіцит тісних взаємин із людьми негативно впливає на самопочуття індивідів;
4. Для осіб індивідуалізованого суспільства характерний низький рівень важливості інших людей в їхньому житті.

Метод: аналіз даних в SPSS.

Оскільки мені потрібно дослідити самотність саме крізь призму індивідуалізації, дані європейських країн підходять якнайкраще, адже саме в сучасній Європі індивідуалізація знаходиться на досить високому рівні в порівнянні з, наприклад, азійськими або африканськими країнами. Це підтвердив Г. Хофстеде, коли він розробляв свою класифікацію ділових культур, де аналізував країни за різними змінними, серед яких була змінна “індивідуалізм – колективізм”. Так, за цим дослідженням саме європейські країни зайняли високі позиції, коли Г. Хофстеде аналізував індекс індивідуалізму: [23, 11]

Таблиця 1. Індекс індивідуалізму (за Г.Хофстеде)

Індекс індивідуалізму (ІИ) для 50 стран и 3 регионов					
№	Страна или регион	ИИ	№	Страна или регион	ИИ
1	США	91	28	Турция	37
2	Австралия	90	29	Уругвай	36
3	Великобритания	89	30	Греция	35
4/5	Канада	80	31	Филиппины	32
4/5	Нидерланды	80	32	Мексика	30
6	Новая Зеландия	79	33/35	Восточная Африка	27
7	Италия	76	33/35	Югославия	27
8	Бельгия	75	33/35	Португалия	27
9	Дания	74	36	Малайзия	26
10/11	Швеция	71	37	Гонконг	25
10/11	Франция	71	38	Чили	23
12	Ирландия	70	39/41	Западная Африка	20
13	Норвегия	69	39/41	Сингапур	20
14	Швейцария	68	39/41	Таиланд	20
15	Германия	67	42	Сальвадор	19
16	Южная Африка	65	43	Южная Корея	18
17	Финляндия	63	44	Тайвань	17
18	Австрия	55	45	Перу	16
19	Израиль	54	46	Коста-Рика	15
20	Испания	51	47/48	Пакистан	14
21	Индия	48	47/48	Индонезия	14
22/23	Япония	46	49	Колумбия	13
22/23	Аргентина	46	50	Венесуэла	12
24	Иран	41	51	Панама	11
25	Ямайка	39	52	Эквадор	8
26/27	Бразилия	38	53	Гватемала	6
26/27	Арабские страны	38			

Для того, щоб в цьому переконатися, я проаналізувала такі змінні:

- “Важливість приймати власні рішення та бути вільним(ою)”, адже для індивідуалізованого суспільства орієнтація на себе, важливість власного вибору та свободи є однією з ключових, як зазначали У. Бек у своїй праці “Суспільство ризику. На шляху Нового модерну” та З. Бауман у роботі “Індивідуалізоване суспільство”.

За цією змінною я отримала такі результати:

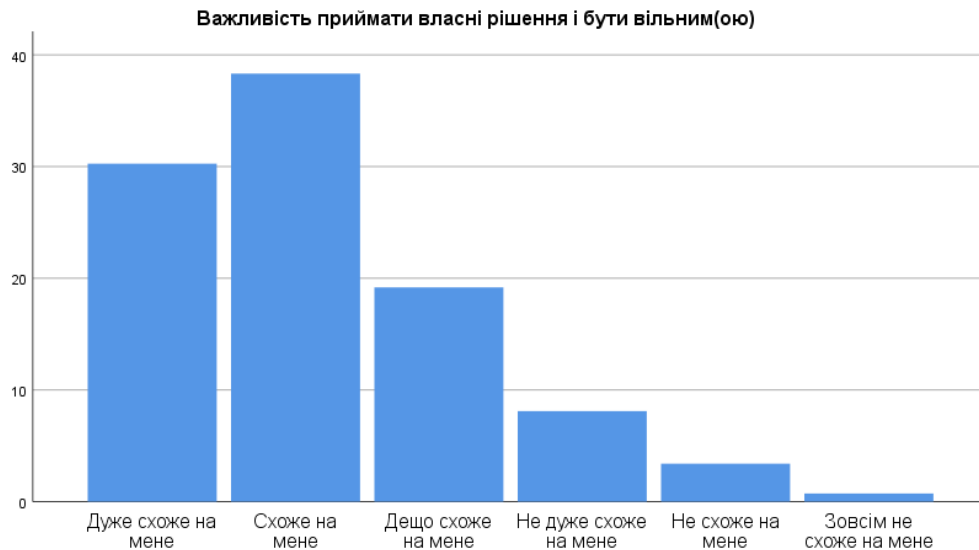


Рисунок. 1. Змінна: " Важливість приймати власні рішення і бути вільним(ою)" (N-35311)

- “Важливість однакового ставлення до людей та надання їм рівних можливостей”, адже для індивідуалізованого суспільства характерна зміна фокусу з природжених статусів на набуті, досягнуті, з індивіда як суб’єкта певної соціальної групи, соціального класу на його індивідуальність та особистість. Тобто для осіб індивідуалізованого суспільства важливо, аби усім були надані рівні можливості та до всіх ставилися однаково, не зважаючи на вік, стать, соціальний клас, сім’ю і т.д. За Г. Хофстеде характерною особливістю індивідуалізованої держави є теза про однакові закон і права для всіх. [23,19]

Тож, по цій змінній я отримала такі результати:

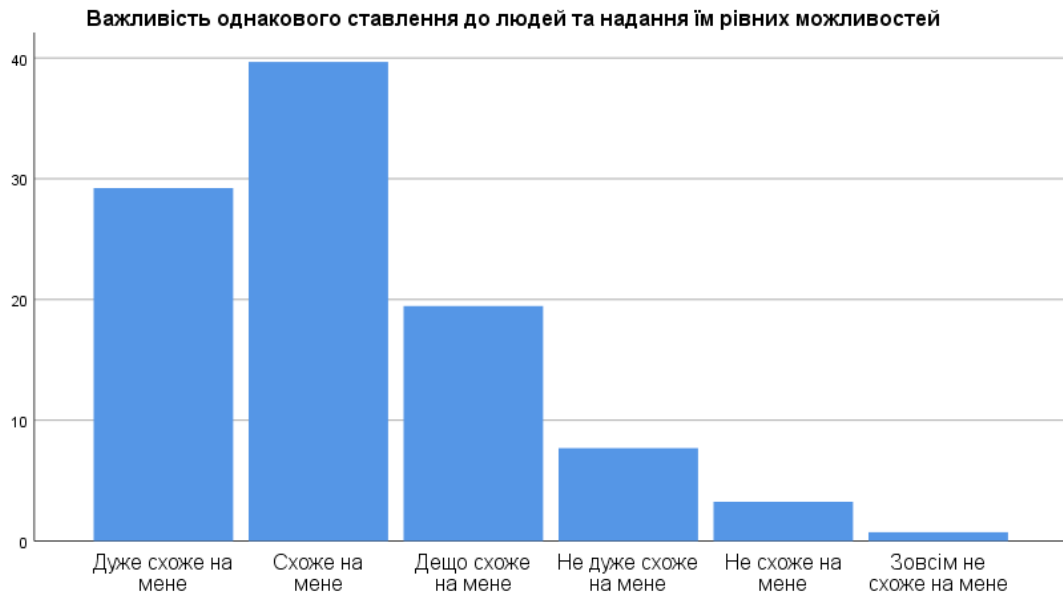


Рисунок 2. Змінна: “Важливість однакового ставлення до людей та надання їм рівних можливостей” (N-35233)

Тобто, змінна показує, що в принципі більшість респондентів відповіли, що їм важлива рівність у можливостях та однакове ставлення до людей. Що підтверджує те, що країни загалом підходять до ознак індивідуалізованого суспільства. Для європейських країн характерне лояльне ставлення до людей, незалежно від їх вроджених характеристик. Що також може бути підставою вважати ці країни індивідуалізованими, оскільки підтверджується важливість індивіда як особистості, а не як члена соціальної групи.

- Змінна “Кількість постійних членів домогосподарства”. Оскільки індивідуалізовані країни характеризуються великою кількістю саме малих сімей, що складаються з подружжя та дітей, або просто подружжя. [23, 12]

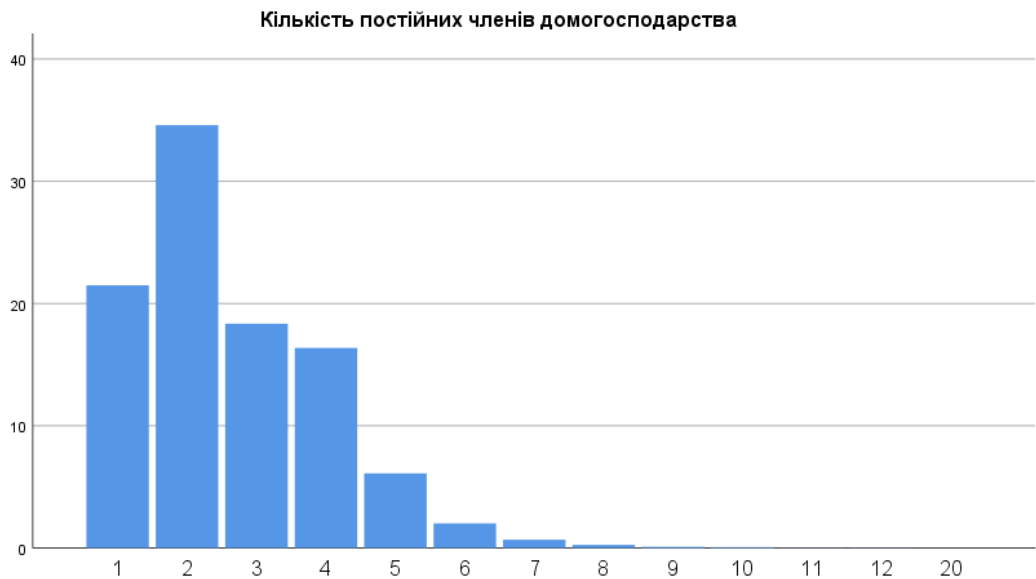


Рисунок 3. Змінна: “Кількість постійних членів домогосподарства” (N-35902.)

Як бачимо, в європейських країнах простежується ця тенденція малих сімей, дуже малий відсоток тих, в кого домогосподарство складається з більше ніж 5 членів.

Об’єктом мого дослідження є соціальна самотність, під якою я переважно маю на увазі незадоволеність потреби в спілкуванні, тобто досліджувати я буду саме цей показник – рівень задоволеності потреби в спілкуванні суспільств європейських країн.

Для дослідження задоволеності потреби в спілкуванні я обрала такі змінні:

- Рівень щастя.
- Кількість близьких людей, з ким можна поговорити на особисті теми.
- Частота спілкування з друзями, рідними, колегами.
- Важливість розуміти інших людей.
- Важливість бути вірним(ою) друзям і відданим(ою) людям, близьким.

Для обробки даних European Social Survey я вирішила використовувати програму SPSS. Спочатку я визначила загальний рівень соціальної взаємодії

населення в країнах Європи, описавши змінну “Як часто Ви спілкуєтесь із друзями, рідними, колегами?”:

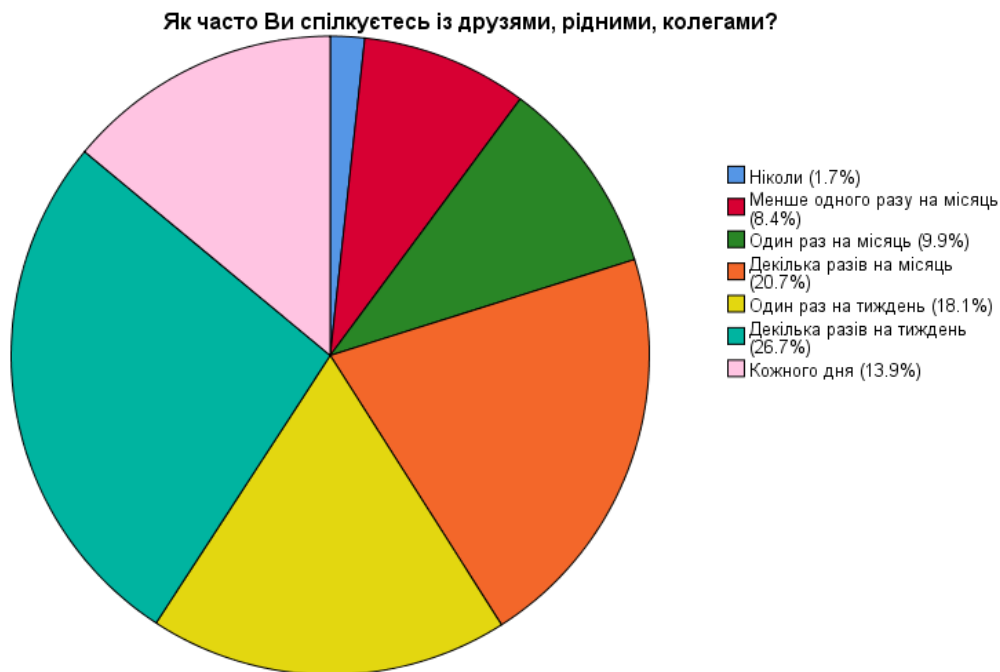


Рисунок 4. Змінна: “Частота спілкування з друзями, рідними, колегами” (N-35876)

Відповіді з цієї діаграми свідчать про те, що найчастіше люди спілкуються зі своїми друзями, рідними та колегами декілька разів на тиждень, досить вагома частка тих, хто спілкується один або менше одного разу на місяць, що свідчить про не дуже активне соціальне життя цієї групи. Проте загалом ситуація сприятлива для можливостей задовольняти потребу в спілкуванні, та в принципі соціальна включеність населення досить непогана.

Далі я проаналізувала змінну “Кількість близьких людей, з ким можна поговорити на особисті теми.” і отримала такі результати:



Рисунок 5. Змінна: "Кількість близьких людей, з якими можна поговорити на особисті теми" (N-35550)

Здебільшого в країнах Європи люди мають від 1 до 6 близьких людей. Частка осіб, в яких немає друзів, є досить незначною. Це дозволяє сказати, що більшість залучені в соціальне життя, мають близьких людей, з ким можна поговорити.

Щодо відмінностей в гендерному розподілі (Рис.6), можна сказати, що особливих відмінностей не спостерігається, окрім того, що жінки частіше мають більше однієї близької людини, ніж чоловіки, проте загалом розподіл рівномірний. Це свідчить про приблизно однакову соціальну включеність чоловіків та жінок в індивідуалізованому суспільстві. Гіпотеза №2 підтвердилася.

Отже, можна сказати, що гіпотеза №1 не підтвердилася, оскільки, в суспільствах європейських країн загалом сприятлива ситуація із задоволеністю потреби в спілкуванні.

Стовпчаста діаграма розподілу по гендеру змінної "Кількість близьких людей, з якими можна поговорити на особисті теми"

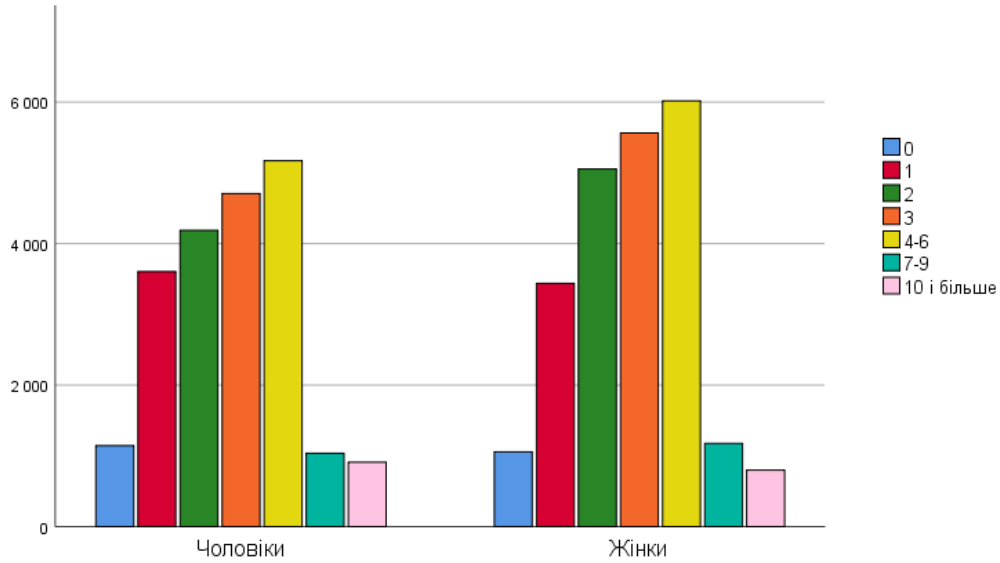


Рисунок 6. Змінна: "Кількість близьких людей, з якими можна поговорити на особисті теми". Гендерний розподіл. (N-35550)

Аби виявити, чи впливає частота спілкування з друзями, рідними, колегами на почуття щастя, я дослідила частоту спілкування в людей, які оцінили себе як нещасливі, і порівняла їх з людьми, які вважають себе щасливими.

Отримала такий розподіл серед тих, хто вважає себе нещасливими:

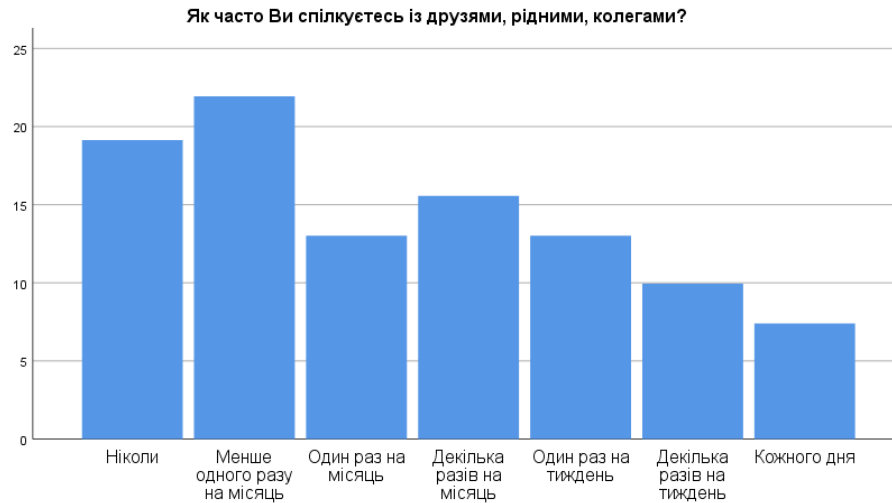


Рисунок 7 Змінна: "Частота спілкування з друзями, рідними, колегами". (Нешасливі люди)
(N- 392)

І зовсім інакший серед тих, хто вважає себе щасливими:

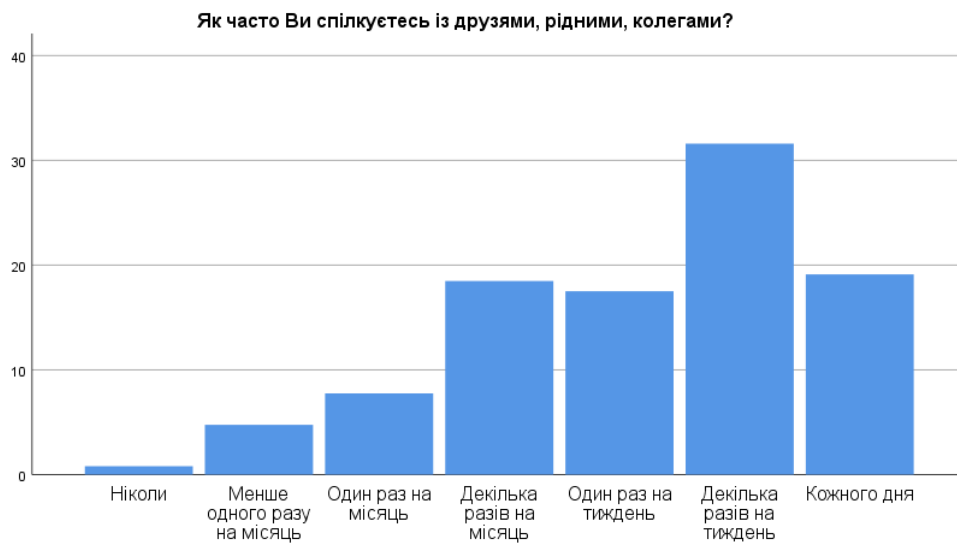


Рисунок 8. Змінна: "Частота спілкування з друзями, рідними, колегами". (Щасливі люди) (N- 12698)

Як бачимо, взаємозв'язок між почуттям щастя та соціальною взаємодією, очевидно, є і він досить відчутний. Ті, хто відчуває себе щасливими, спілкуються значно частіше з людьми, ніж ті, хто відчувають себе нещасливими. З цього можна зробити два припущення: люди, що відчувають себе щасливими, частіше спілкуються з іншими людьми, ніж ті, хто

відчувають себе нещасливими; люди, які більше спілкуються з іншими, відчувають себе більш щасливими, ніж ті, хто рідко спілкується з людьми.

Тобто, соціальна взаємодія, частота спілкування з людьми, взаємопов'язана із самопочуттям людини, її щастям. І з переорієнтацію на індивідуальний розвиток не зникла потреба у соціальних контактах, у близьких стосунках із людьми. Можна сказати, що гіпотеза №3 підтвердилася.

Далі я вирішила перевірити, наскільки важливо для людей в європейських країнах бути відданими і вірними іншим людям.



**Рисунок 9. Змінна: "Важливість бути вірним(ою) друзям і відданим(ою) людям, близьким."
(N- 35382)**

Знову бачимо, що відданість друзям та близьким є досить важливою для більшості людей в європейських країнах. Що свідчить про наявність орієнтації на іншого та значимості "іншого" в своєму житті.

Ще однією ознакою, яка також може допомогти у визначенні значимості інших людей в житті індивідуалізованого суспільства, це важливість розуміння інших людей. Ось такий розподіл за цією ознакою:



Рисунок 10. Змінна: "Важливість розуміти інших людей" (N- 35200)

Отже, бачимо, що для представників індивідуалізованого суспільства, інші люди є досить істотними та займають вагоме місце в їхньому житті. Цим ми спростовуємо гіпотезу №4.

Тож, проаналізувавши дані ESS за ознаками соціальної взаємодії та включеності, можна сказати, що відсутність або неможливість задовольнити потребу в спілкуванні негативно впливає на індивіда. Проте переорієнтація на себе не передбачає неважливості інших людей, незацікавленість в них. Разом із появою потреби в саморозвитку, самореалізації, також залишаються потреби в соціальних контактах та тісних стосунках. Тобто, хоча процес індивідуалізації посприяв зміщенню фокуса уваги індивіда на своє особисте життя, це не означає, що життя інших людей стало неважливим для нього.

Отже, можна зробити висновок, що в індивідуалізованих суспільствах є достатньо можливостей задля задоволення потреби в спілкуванні серед населення. Соціальна активність в принципі характерна для тих, хто визнає себе щасливими за результатами дослідження. В європейських суспільствах загалом характерна орієнтація на себе, тобто індивідуальна направленість, проте інші люди також грають важливу роль в їхньому житті, що визначає певну соціальну направленість суспільства та значимість "інших" для індивідів.

Д. Рісмен вважав, що самотність виникає тоді, коли люди не відчують достатньої уваги до себе з боку інших людей, бо їх вимоги занадто високі, тому і очікування по відношенню до прихильності інших людей ніколи повністю не виправдовуються: потреба в міжособистісній взаємодії залишається незадоволеною. У міру збільшення подібної орієнтації серед населення (що провокується соціальними факторами і причинами) збільшується і число індивідів, які відчують самотність серед людей. [19] Проте дослідження показало, що потреба в міжособистісній взаємодії в індивідуалізованому суспільстві задовольняється, принаймні є всі можливості для її задоволення. Є підстави припускати, що в індивідуалізованих суспільствах разом із зростанням індивідуальної направленості поширюється і розуміння того, що інші люди також будуть орієнтуватися на себе, тому вимоги поступово зменшуються до оточуючих. Тобто, люди усвідомлюють, що якщо їм потрібно сконцентруватися на собі, а іншим також. Якщо вони хочуть, аби до них ставились незалежно від їхнього віку, статі, раси, сексуальної орієнтації або сім'ї, то і вони повинні також ставитися незалежно від цих характеристик. Тому з плином часу вимоги до міжособистісної взаємодії стають більш розмитими, як і будь-які вимоги, межі в індивідуалізованому суспільстві.

Висновки

Отже, індивідуалізація – дуже неоднозначний, багатогранний процес, що торкається усіх аспектів суспільного життя. Соціологічний зміст поняття індивідуалізації полягає в виокремленні індивіда серед суспільства, посиленні значимості особистості, індивідуальності. Можна виділити такі позитивні та негативні наслідки індивідуалізації.

Позитивні:

- переорієнтація індивідів на досягнення особистих цілей, а не на колективні;
- поява широкого спектру можливостей самореалізації;
- свобода вибору;
- зменшення значущості природжених статусів та набуття значущості набутих статусів;
- збільшення незалежності індивіда;
- розмиття меж стандартів;
- послаблення соціального контролю.

Негативні:

- поширення самотності серед населення;
- дезорганізація особистості;
- криза міжособистісних відносин;
- дезінтеграція суспільства;
- втрата людиною відчуття безпеки, впевненості;
- поширення невизначеності;
- посилення конкурентної боротьби.

Щодо самотності, то можна сказати, що це досить складне соціально-психологічне явище, яке характеризується в першу чергу протиставленням індивіда суспільству. Основні напрями дослідження цього феномену це психологічний підхід, філософський підхід, соціологічний підхід та

інтегративна модель самотності У. Садлера, Т. Джонсона. В них можна виділити такі дві основні тенденції: розгляд самотності як деструктивного стану особистості; визначення самотності як позитивного досвіду, який може допомогти в реалізації власних можливостей та саморозвитку.

Самотність людини пов'язана з розвитком суспільства, з модернізацією, з глобалізаційними процесами та індивідуалізацією, з розширенням соціальних контактів. Однією з важливих причин виникнення самотності в житті людини є переважання егоцентричного способу життя, який утворився внаслідок індивідуалізації: людина живе лише власними потребами, орієнтується на себе, відчужується від інших. Таким чином вона не в змозі задовольнити власні потреби в спілкуванні, через що відчуває самотність та ізоляцію від соціуму. В цьому проявляється взаємозв'язок між самотністю та індивідуалізацією.

Можна виділити такі емпіричні індикатори соціальної самотності:

- Відсутність тісних взаємовідносин із людьми (стосунки, наявність друзів та щільність, якість цих контактів, стосунки із сім'єю);
- Незадоволеність потреби в спілкуванні;
- Відчуття себе "чужим" в тому соціальному середовищі, де індивід перебуває(в дослідженні йшлося про шкільний клас);
- Відчуття, що тебе не сприймають;
- Досвід, який показує, що з тобою не мають бажання спілкуватися;
- Досвід самотності, пов'язаний з тим, що ти хочеш бути залученим у соціальну взаємодію, проте цього не відбувається. Тобто нестача соціальної взаємодії наперекір бажанню бути залученим у таку взаємодію;
- Переконаність в тому, що в тебе немає близьких друзів;
- Бажання мати близьких друзів;
- Відчуття своєї включеності в соціум.

Метою даної роботи було дослідити взаємозв'язок соціальної самотності та індивідуалізації в сучасному суспільстві. Я зробила аналіз даних ESS (2018) і виявила, що в індивідуалізованих суспільствах, незважаючи на переорієнтацію на особисті потреби та власні цілі, більшості досить важливі оточуючі люди, спілкування з ними, стосунки і т.д. Тобто, під впливом індивідуалізаційних процесів не відбувається зменшення можливостей для задоволення потреби в спілкуванні.

Для того, аби якісніше дослідити взаємозв'язок самотності та індивідуалізації, потрібно розглядати самотність не тільки через соціальні факти, а й через психологічні прояви самотності. Тобто робити соціально-психологічний аналіз соціальної самотності в індивідуалізованому суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Индивидуализированное общество/Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. - М.: Логос, 2005. - 390 с [Электронный ресурс] / Режим доступа:
http://socioline.ru/files/5/39/bauman_zigmunt_individualizirovannoe_obschestvo-2005.pdf
2. Башманівська Я. В. Молодіжна самотність як наслідок суспільних трансформацій / Башманівська Яна Владиславівна // Філософія та соціологія трансформаційного суспільства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Сімферополь : Кримський інститут бізнесу, 2012. – С. 7 – 10.
3. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / Пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. - 383 с. - Пер. изд.: Beck U. Risikogesellschaft. - Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986.»
4. Дюркгайм Э. Самоубийство: Социологический этюд/Пер, с фр. с сокр.; Под ред. В. А. Базарова. —М.: Мысль, 1994. — 399 с.
5. Элиас Н. О процессе цивилизации: Социогенетические и психогенетические исследования. М.; СПб, 2001.
6. Элиас Н. Общество индивидов. М.: Практика, 2001.
7. Зиммель Г. Проблема социологии // Западноевропейская социология XIX- - начала XX веков. - М.: Издание Международного университета бизнеса и управления, 1996.- 520 с.
8. Ірвін Девід Ялом Екзистенційна психотерапія [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://geshtaltart.dp.ua/news/library/irvin-jalom-ekzistentsialnaja-psixoterapija.html>
9. Куртиян С.В. Одиночество как социальное явление : дис. . канд. социол. наук / С.В. Куртиян. Москва, 1995.

10. Нечаев А. В. Онтология одиночества: рассуждения о природе человеческого одиночества. Самара: изд-во «САМАРСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ», 2004. 282 С.
11. Старовойтова Л.И. Одиночество: социально-философский анализ : автореф. дис. .канд. филос. наук / Л.И. Старовойтова. — Москва, 1995.
12. Уледова И.А. Социальное одиночество как духовное состояние социальных субъектов : дис. .докт. социол. наук / И.А. Уледова. Москва, 1999.
13. Франк С. Л. Духовные основы общества. Введение в социальную философию / С. Л. Франк. – М. : Республика, 1992. – С. 13 – 146 с.
14. Фромм Е. «Втеча від свободи» [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://modernproblems.org.ru/philosophy/182-begstvo-ot-svobodi.html>
15. Фромм Э. Душа человека: Перевод. — М.: Республика, 1992. — 430 с.
16. Фарахов А.Ф. Социальные факторы, вызывающие чувство одиночества у молодых людей. Вестник ЧГПУ им. И. Я. Яковлева. Ижевск, 2013.
17. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии / Т. Парсонс // Социология сегодня. 1965.
18. Паскаль Б. Из Мыслей. М.: Политиздат, 1990.32
19. Рисмен, Д. Некоторые типы характера и общество/ Д. Рисмен // Социологические исследования. 1993. - № 5, № 7.- С. 144-151.
20. Рубинштейн К., Шейвер Ф. Опыт одиночества // Лабиринты одиночества. С. 275–301.
21. Торо Г.Д. Уолден или жизнь в лесу. М.: Изд.-во АН СССР, 1962.
22. Садлер У., Джонсон Т. От одиночества к аномии // Лабиринты одиночества. С. 21–52.

23. Хофстеде Г. «Классификация деловых культур» [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.inco.vsu.ru/UserFiles/EHEPRS/topic6.2_ru.pdf
24. Ишмухаметов И. Н. Психометрические характеристики шкалы одиночества UCLA (версия 3): изучение студентов вуза. *Computer Modelling and New Technologies*, 2006, Vol.10, No.3, с. 89-95
25. Юнттила, Н. Ноль друзей : как помочь ребенку справиться с одиночеством / Нийна Юнттила ; перевод с финского [П. Копыловой]. - Москва : Альпина. Дети : Альпина Паблишер, 2017. - 228, с.
26. Aivazian L.Y. Differences and peculiarities of loneliness varieties / L.Y. Aivazian // *Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets- Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 25. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014.*
27. Budgeon, Shelley. 2003. *Choosing a self: Young woman and the individualization of identity.* Westport, CT: Praeger.
28. European Social Survey Round 9 Data, Data File Edition 1.2. 2018. NSD—Norwegian Centre for Research Data, Norway [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=9>
29. MacPherson, Crawford Brough (1964): *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke*, Oxford: Oxford University Press.
30. Pressman S.D., Cohen S., Miller G.E., Barkin A., Rabin B.S., Treanor J.J. Loneliness, Social Network Size, and immune Response to Influenza Vaccination in College Freshmen. *Health Psychology*, 2005;
31. Russell D., Peplau L.A., & Ferguson M. (1978) Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment* 42, 290–294.

32. Russell D. W. (1996) The UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, validity, and factor structure. *Journal of Personality Assessment* 66, 20–40.
33. Hammond C. (2018) “Five myths about loneliness” [Электронный ресурс] / Режим доступа:
<https://www.bbc.com/future/article/20180213-five-myths-about-loneliness>
34. Holtgrewe U (2014) ‘New New Technologies: The Future and the Present of Work in Information and Communication Technology’. *New Technology Work and Employment*
35. NIC, 2012. *Global Trends 2030: Alternative Worlds* (2012) Washington, DC: National Intelligence Council [Электронный ресурс] / Режим доступа:
<http://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>. Accessed 14 June 2014
36. Westkämper E (2014) *Towards the Re-Industrialization of Europe. Concept for Manufacturing for 2030*. Springer, Berlin
37. Walklate, S. and Mythen, G. (2010) ‘Agency, reflexivity and risk: which citizen?’, *British Journal of Sociology* 61